

عدم ابهام و کارآفرینی در اسلام

^۱ محمد باقر بابایی طلائی، *^۲ شیوا شعبانی

*نویسنده مسئول

^۱ عضو هیئت علمی دانشگاه امام حسین(ع)، mbbabae@ihu.ac.ir

^۲ دانشجوی دکتری کارآفرینی گرایش کسب و کار دانشگاه آزاد اسلامی قزوین، shiva.shabani@ut.ac.ir

چکیده

این پژوهش به بررسی دو حوزه دین و کارآفرینی می پردازد و نقش تحمل ابهام در حوزه کارآفرینی از منظر ارزشهای اسلامی مورد بررسی قرار گیرد. سوال اصلی تحقیق این است که "در فرآیند تحمل ابهام در هنگام تصمیم گیری چه ارزشهای اسلامی به فرد کارآفرین کمک نموده تا بتواند در این موقعیت ها، موفق عمل نماید؟" در این مقاله سعی گشته است تا "عدم ابهام" یکی از ویژگی های کارآفرینان، از منظر ارزشهای اسلامی مورد مطالعه قرار گیرد؛ و تاثیرات قابل توجه مفاهیم دینی مهم تصمیم گیری "توکل" بر بعد رفتاری کارآفرینان مورد بررسی قرار گیرد. در انتها مدل مفهومی ارائه شده است.

واژه های کلیدی: تحمل ابهام، کارآفرینی، توکل، مشورت، کارآفرینان حوزه اسلامی

۱- مقدمه

نایت کارکرد اصلی کارآفرینی را در ارتباط با همین نااطمینانی ها می داند. او کارآفرین را فردی می داند که قضاوت در چنین وضعیتی را تجربه می کند و می تواند برای حفاظت از سهامداران مانند بیمه عمل کند(آیورسن، ۲۰۰۸).

براساس مطالعات مورس در سال ۱۹۹۸ در طول پنج سال، ۷۷ تعریف متفاوت از کارآفرینی در نشریات و منابع علمی منتشر شده است. این تعابیر متفاوت را می توان در شش دسته زیر طبقه بندی کرد(لندستروم، ۲۰۰۵).

۲- کارآفرین

کارآفرین را می توان مجری فرآیند کارآفرینی دانست و کارآفرینی عبارت است از: فرآیند کشف، ارزیابی و بهره برداری از فرصت ها که توسط افرادی ریسک پذیر به نام کارآفرین در محیطی نسبتاً مساعد صورت می گیرد و منجر به ایجاد ارزش اقتصادی و غیراقتصادی می شود (Shane & Venkataraman, 2000).

۱- کارآفرین فردی است که خطرپذیری موجود را در عدم قطعیت در نظر می گیرد.

۲- کارآفرین فردی است که سرمایه مالی را تامین می کند.

۳- کارآفرین نوآور و سازنده فرصت است.

۴- کارآفرین تصمیم گیرنده است.

۵- کارآفرینی سازمان دهنده و هماهنگ کننده منابع محدود است.

۶- کارآفرین، جستجوگر هوشیار فرصت هاست.

۳- ویژگی های کارآفرین بالهام از کلام امام علی(ع)

از نظرگاه امام علی (ع) کارآفرین دارای چهار ویژگی عمده است (خنیفیر، ۱۳۸۵):

۱- ویژگی های فردی و اجتماعی (سختکوشی و پشتکار، خوداتکایی، آگاهی، کمال جویی، مردم گرایی)

۲- ویژگی های روحی و روانی (فرصت شناسی، ریسک پذیری و عدم ابهام، تشویق گریزی، روشمندی، درک اهمیت)

۳- ویژگی های اقتصادی (احتکارگریزی، تجربه گرایی، دوراندیشی(معیارگرایی)، ابزارشناسی)

آنچه که مورد توافق مجموع پژوهشگران است، این است که "کارآفرینی" و "مخاطره پذیری" همواره با یکدیگر همراه است، از همین رو در بسیاری از تحقیقات "تحمل ابهام" از جمله ویژگیها و صفات شخصی برشمرده شده برای کارآفرینان است.

نایت برای اولین بار در مقاله ای به عنوان "ریسک، عدم قطعیت و سود" در سال ۱۹۲۱، تمایز میان خطرپذیری و نااطمینانی را مطرح نمود.

هنگامی خطرپذیری هست که رویدادهای مشخص با احتمالات معین ممکن است رخ دهد. در نااطمینانی، نه احتمال وقوع رویدادها، و نه خود رویدادها هیچ کدام قابل پیش بینی نیست(هبرت، ۲۰۰۶). در نتیجه، نااطمینانی را نمی توان بیمه کرد.

اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی

۴- ویژگی های فردی - جسمی (سستی گریزی، سحرخیزی، پرکاری، کوشا و پرتلاش)

۴- تحمل ابهام و وضعیت عدم اطمینان

یکی از ویژگی های شخصیتی که کارآفرینان بدان منتسب هستند تحمل ابهام است. تحمل ابهام عبارت است از پذیرفتن عدم قطعیت به عنوان بخشی از زندگی و توانایی ادامه فعالیت با دانش ناقص درباره محیط و تمایل به آغاز فعالیتی مستقل بدون آن که شخص بداند آیا موفق خواهد شد یا خیر (مهاری، ۱۳۸۹)

تحمل ابهام یکی از متغیرهای شخصیتی است. طبق تعریف دیکشنری وبستر، مبهم اغلب رخداد یا موقعیتی با معانی زیر است:

۱- مورد تردید و نامطمئن و غیرقابل توضیح

۲- وضعیتی که همزمان دو یا چند معنی متفاوت از آن برداشت می گردد.

براساس نظر بادنر انواع موقعیت های مبهم عبارتند از:

- موقعیت های جدید، موقعیت های جدید عبارتند از مواردی که نشانه ها وجود ندارند یا کفایت نمی کنند.
- موقعیت های پیچیده، در موقعیت های پیچیده، نشانه ها بسیار زیادند.

- موقعیت های متناقض، در این حالت نشانه ها، ساختاری متناقض را تصویر می کنند (Budner, 1962).

از آنجا که معانی دیگر ابهام، یعنی chaotic به مفهوم آشفته، بی نظم، درهم و برهم، نابسامان، بهم ریخته و ناآرام و indenfinite به مفهوم نامشخص، مبهم، نامعلوم، نامعین، نامحدود، بیحصر و حد، بی کران، بی شمار، غیرمطمئن و فاقد اطمینان و یا unclear به مفهوم عدم وضوح و شفافیت و complex به مفهوم پیچیدگی، دارای اجزا تو در تو و مختلط را می توان در معانی واژه های uncertainty به معنی شرایط عدم اطمینان و confusion به معنی التباس مستتر دانست، بنابراین به توضیح در خصوص مفهوم ابهام در همین حد بسنده می کنیم و به برخی از تعاریف ابهام و امور مبهم که در ادبیات کارآفرینی ارائه شده است، می پردازیم (صمدآقایی، ۱۳۸۴):

موقعیت های مبهم، موقعیت هایی است که به خاطر فقدان سرنخ های کافی نمی توان ان را به طور مناسب و کافی ساختارسازی، سازماندهی و طبقه بندی کرد.

تحمل ابهام یعنی برخورد با موقعیت های پیچیده یا جدید. موقعیت های مبهم، موقعیت هایی است که به دلیل فقدان اطلاعات یا گسیختگی یا عدم انسجام اطلاعات موجود، روشن و واضح نیستند.

دوری و تنفر از ابهام معادل گریز از ریسک نیست. بلکه شرایطی ناشی از فقدان مدل کامل ساختار وضعیت است. بی هاید در رابطه با ابهام های کارآفرینان می گوید: پایه ریزی یک شرکت افراد را در موقعیت هایی قرار می دهد که هیچ چیز به طور مطمئن شناخته شده نیست. حتی احتمال نتایج آنها مشخص نیست.

در رابطه با انواع ابهام می توان گفت علاوه بر ابهام حقیقی و ذهنی که در بالا اشاره شد، بادنر ابهام را به سه نوع دیگر تقسیم می کند (Budner, 1962).

۱. ابهام های تازه یعنی شرایط کاملا تازه و جدید بدون هیچ سرنخ.
۲. ابهام های پیچیده یا شرایط پیچیده ای که تعداد زیادی سرنخ دارد.
۳. ابهام های لاینحل یا شرایط حل نشدنی شامل سرنخ های متضاد.

اگر انواع ابهام را به عنوان "انواع مشکل" جستجو کنیم، می توانیم مشکلات را به انواع مختلف تعریف و دسته بندی کنیم (صمدآقایی، ۱۳۸۴):

۱. مشکلات و ابهام های معین و تعریف شده یا مشخص و محدود مانند ابهام در مسائل سخت محاسباتی که حل آنها احتیاج به زمان زیادی دارد. اما راه حل های شناخته شده ای دارند و یا تفکر همگرا می توان مسئله را حل نمود. همچنین راه حل های قطعی و مشخصی دارند.
۲. مشکلات نامعین و نامشخص و یا نامحدود اینگونه مسائل نوعی هستند که باید ابتدا مسئله واقعی را مشخص کرد و یا حداقل قسمتی از مشکل در ابتدای کار مشخص نیست. در واقع تشخیص مسئله و راه حل ان همزمان باید انجام شود. اینگونه ابهام ها اغلب راه حل های ناشناخته و غیرمعمول دارند و نمی توان از تجارب برای حل آنها کمک گرفتو

اولین کنفرانس مدیریت و کارآفرینی در شرایط اقتصاد مقاومتی

- در حالت دوم رویدادها نیز نامعلومند و بدیهی است در این حالت احتمال وقوع آنها نیز نامعلوم خواهد بود (Pushkarskaya, 2010).

ادبیات کارآفرینی بیانگر آن است که تا به حال تحقیق جامع و مانعی در رابطه با انواع ابهام های فوق و میزان تحمل کارآفرینان نسبت به هر یک از آنها صورت نگرفته است. باید مشخص شود کدام نوع از کارآفرینان در چه شرایطی کدام یک از ابهام های فوق را تحمل می کنند و در چه شرایطی از انواع ابهام گریزان هستند. بادنر در تحقیقات خود از دو سطح هیجانی و رفتاری نام می برد و اظهار می کند که افراد در پاسخ به ابهام در دو سطح عمل می کنند: (Budner, 1962)

۱. سطح هیجانی که شامل احساسات تفکر، هیجان و... است.
 ۲. سطح رفتار که شامل اعمال قابل مشاهده است.
- همچنین ادبیات کارآفرینی در رابطه به نوع تحمل یا برخورد با ابهام، دو نوع دیگر را معرفی می کند (صمدآقایی، ۱۳۸۴).

۱. تحمل ابهام انفعالی: در این حالت فرد ابهام را می پذیرد اما نه فعالانه و مشتاقانه یا از روی درک آن، بلکه به صورت منفعلانه، کنش پذیر، بی حال، بی رغبت، مطیعانه و تسلیم شده.
۲. تحمل فعال: در این حالت فرد ابهام را می پذیرد اما از روی درک و علاقه. در این حالت گاهی شخص نه تنها منتظر ابهام است بلکه به جستجوی آن نیز می پردازد.

وقتی فرد یا گروهی با مجموعه ای از روش های ناآشنا، پیچیده و نامفهوم مواجه می شود، دچار ابهام می شود. تحمل ابهام متغیر شخصیتی است و میزانی است که فرد می تواند با موقعیتی که پایان آن نامشخص است، مقابله ای موفقیت آمیز داشته باشد. افراد دارای تحمل ابهام کمتر، معمولاً استرس بیشتری تجربه می کنند و در تکالیف مبهم، شکست می خورند. در حالی که افراد دارای تحمل ابهام بیشتر در تکالیف مبهم به خوبی عمل می کنند و از آن لذت می برند (نریمانی، ۱۳۸۷).

همچنین به نظر می رسد تحمل ابهام در ارتباط نزدیکی با خلاقیت قرار دارد. در حقیقت تحمل ابهام به افراد امکان می دهد ظرفیت های خلاقان را به صورت بهینه بکار گیرد. ظرفیت هایی که در مواجهه با ابهامات حل نشده مصدود نمی شوند (Zenasni, 2008).

اینگونه مسائل احتیاج به تفکر واقع گرا و راه حل های مکاشفانه ای دارند.

۳. مشکلات غامض از نوعی هستند که مشکل اصلی آن شناسایی و تعریف خود مشکل است. اغلب شرایط و الزام های متضادی دارند و راه حل های آنها معمولاً مشکوک و غیرواقعی به نظر می رسد. معمولاً احتیاج به راه حل های خلاقانه و غیرمعمول دارند و اغلب در جریان یک کار گروهی حل می شوند. این نوع مسائل و ابهام ها به قدری پیچیده اند که هر یک از راه حل ها جنبه دیگری از مشکل را آشکار می سازند، مسائل زیست محیطی از این گونه هستند.

برخی محققین تحمل ابهام را متشکل از عناصر دیگری می دانند. کیرتون معتقد بود تحمل ابهام از سه عنصر جزم اندیشی، انعطاف پذیری و محافظه کاری شکل گرفته است (Furnham & Ribchedter, 1995).

فرنکل برونسویک در سال ۱۹۴۸ در مقاله خود تحمل ابهام را یک متغیر ادراکی - هیجانی از متغیرهای شخصیت می دید (Bors, 2010). برخی از محققین این مفهوم را با عنوان عدم تحمل ابهام نیز نام برده اند. عدم تحمل ابهام یا تحمل پذیری ابهام عبارت است از میزان تمایل به درک و تفسیر اطلاعات مبهم، غیرکامل، پراکنده، چندگانه، احتمالی، ساختار نیافته، نامطمئن، ناپایدار، متناقض، متضاد یا با معنی غیرشفاف به عنوان یک عامل آزار دهنده روانی (Norton, 1975). همچنین سازه نزدیک دیگری با نام تحمل ناپذیری عدم اطمینان وجود دارد که عبارت است از: تمایل به واکنش منفی در سطح احساسی، شناختی و رفتاری به رخدادها و موقعیت های نامطمئن (Berenbaum, 2008). یکی از سوالاتی که ممکن است مطرح شود تمایز مفاهیم ریسک، عدم اطمینان و ابهام است. این تمایز بیشتر در نگاه های اقتصادی به این مفاهیم صورت گرفته است. عدم اطمینان در مورد ناتوانی ما در پیش بینی آینده و رخدادهای آن صحبت می کند در حالیکه ریسک شامل احساس شکننده و غیرقطعی ما نسبت به نامعلوم ها و تلاش همزمان ما در کمی سازی و معلوم نمودن نامعلوم ها (به شکل احتمال وقوع) می باشد (Best, 2008).

از دیدگاه دیگر عدم اطمینان به دو صورت است:

- یکی به حالتی اطلاق می شود که رویدادهای معین با احتمال وقوع های نامعین وجود داشته باشد که ان را ابهام گویند.

- ۲- خطا و اشتباه در تصمیم گیری را کاهش می دهد.
- ۳- عجب و خودبینی و خودکامگی را از بین می برد.
- ۴- همدلی و صمیمیت را افزایش می دهد.
- ۵- باعث شکوفایی استعدادها و معرفت بیشتر می گردد.
- ۶- مقبولیت و پذیرش اجتماعی را افزایش می دهد.
- ۷- باعث تقویت روحیه اعتماد، خودباوری و مسئولیت پذیری می شود.
- ۸- دغدغه، اضطراب، ناامنی و دلواپسی های موهوم را کاهش می دهد.
- ۹- روحیه امیدواری را افزایش و یاس و نومیدی را کاهش می دهد.
- ۱۰- نشاط، آرامش و امنیت درونی را افزایش می دهد.
- ۱۱- مبتنی بر پیوند دائمی خود با خدا و خلق است(توکل).
- ۱۲- باعث توسعه و کمال فردی و اجتماعی می گردد(ساجدی نیا، ۱۳۸۲).

۷- مولفه های سازه توکل به خدا

محمد غزالی توکل را بر سه اصل علم، حال و عمل مبتنی می داند. ما این سه اصل را تحت عنوان ابعاد شناختی، عاطفی و رفتاری توکل مورد بحث قرار می دهیم(شجاعی، ۱۳۸۷):

۷-۱- بعد شناختی توکل به خدا

بعد شناختی توکل، به حیطة ادراک و جهان بینی فرد ارتباط می یابد.

۷-۱-۱- اسناد امور و اتفاقات به خداوند متعال

افراد متوکل، تمام حوادث و رویدادها را به خداوند اسناد می دهند؛ زیرا از دید آنان، در جهان هیچ اتفاقی نمی افتد، مگر به علم و خواست خداوند است.

"بگو هیچ حادثه ای برای ما رخ نمی دهد، مگر آنچه خداوند برای ما نوشته و مقرر داشته است. او مولا و سرپرست ما است و مومنان باید فقط بر خدا توکل کنند (توبه، ۵۱)".

۷-۱-۲- رزق و روزی خود را از سوی خدا دانستن

بعد شناختی توکل درباره رزق و روزی، این گونه تبیین می شود که فرد، آنچه را در اختیار دارد، از سوی خدا بداند و معتقد باشد که در آینده نیز خداوند روزی او را تضمین کرده است. خداوند در این باره می فرماید:

در خصوص تحمل ابهام و مراحل حل خلاق مسئله نیز باید اذعان کرد که هنوز دقیقاً مشخص نشده است که کارآفرینان در هر یک از مراحل هشتگانه حل خلاق مسئله چگونه نسبت به مسائل مبهم واکنش نشان می دهند. فقط در این حد می توان گفت که بعضی از کارآفرینان قادرند مسائل مبهم را فقط تا مرحله سوم، یعنی تعریف مشکل، تحمل کنند. بعضی دیگر می توانند مسائل مبهم را تا انتخاب راه حل های جدید یعنی مرحله ششم تحمل کنند. ایده پردازان و عده ای دیگر قادرند تا انتهای مراحل هشتگانه حل خلاق مسئله دوام آورند. اما زمان زیادی در آن حالت نمی مانند. گویی به دنبال دردسر یا مشکل می گردند. پردازشگران دوره ای و عده ای دیگر از کارآفرینان قادرند بر یک یا تعداد معدودی از موضوعات جدید و مبهم که آنها را به مرحله اجرا رسانده اند، باقی بمانند.

بادنر در سال ۱۹۶۲ ثابت کرد که تحمل ابهام افراد، با دین و

مذهب رابطه مستقیمی دارد. به عبارت دیگر افرادی که اعتقادات مذهبی و متافیزیکی دارند ظرفیت تحمل مسائل مبهم بیشتری دارند (Badner, 1962). اما در خصوص اینکه این تحمل از چه نوعی است و در چه زمان و شرایطی تغییر می کند، هنوز تحقیقی انجام نشده است.

۵- عدم ابهام از منظر اسلام

امام علی (ع) می فرمایند: اگر از کاری بیمناک هستی، خود را در آن در افکن، زیرا که ترس از هر کاری بزرگتر از خود کار است(زیرا ترس از کارها عامل شکست خواهد بود) (نهج البلاغه، ص ۱۱۶۹)

- امام علی (ع) می فرمایند: انسان کوشا و تلاشگر(شجاع) سعادت مند خواهد بود.

- امام علی (ع) می فرمایند: اصل و ریشه ژرف نگری و دقت در امور، توقف نمودن به هنگام شبهه و ابهام است.

- امام علی (ع) می فرمایند: با آگاهان و دانشمندان مذاکره کن و با افراد حکیم، گفتگو نما. در این گفتگوها درباره مصالح بلاد و حفظ برنامه ها و کارهای صحیح گذشته، بحث کن تا از فکر آنها بهره ببری و اندیشه آنان را به خدمت نظام درآوری.

به طور اجمالی: ایمان انسان به مشورت، اعتماد به فرد مورد مشورت، عدم خیانت به فرد مشورت گیرنده، عدم بیان خلاف واقع (نایه، ۱۳۸۲).

۶- آثار و برکات براساس مشورت و توکل

۱- باعث بهره گرفتن از توانمندی دیگران می شود.

انسان نباید از غیر خدا بیم و هراسی به خود راه دهد؛ زیرا آنان بدون خواسته و ارده الهی نمی توانند کوچک ترین زبانی به انسان برسانند؛ پس ترس از آنها دلیلی ندارد.

۳-۷- بعد رفتاری توکل به خدا

۱-۳-۷- داشتن نقش فعال در زندگی

۲-۳-۷- قطع طمع از دیگران

جبرئیل (ع) می فرماید: "یعنی در عمل به هیچ کسی جز خداوند طمع نداشته باشد و فقط به سوی او دست نیاز بگشاید (مجلسی، ۱۳۶۵)." .

۳-۳-۷- دوری از اسباب حرام

۸- ارتباط تحمل عدم ابهام با توکل

افراد در شرایطی که با فقدان اطلاعات کافی برای تصمیم گیری قاطعانه مواجه بوده اند و یا در گرفتاری ها و سختی هایی که شرایط برای افراد دشوار و همراه با ابهام می گردد، با قطع امید از اسباب متعارف و از تجمیع دو عامل باور قلبی و شناخت اعتقادی به صورت همزمان، رفتار متوکلاانه بروز می یابد. توکل در سه بعد عاطفی، شناختی و رفتاری قابل بررسی و سنجش است.

در بعد شناختی فرد متوکل امور را منتسب به خداوند می بیند و خداوند را مسبب اصلی می داند. همچنین در بعد عاطفی در گرفتاری ها ناامید و مایوس نمی شود و امید به قدرتی برتر، او را شجاع و فعال می نماید. آنچه در این جا مورد نظر است در حقیقت بعد سوم توکل یعنی رفتار متوکلاانه است که بر بعد شناختی استوار است. یعنی رفتار متوکلاانه زاییده نگرش و نگرش برگرفته از باورهایی خاص خواهد بود. نگرش یعنی ارزیابی عمومی شما از یک رفتار یا یک واقعیت یا یک چیز. مثلاً نگرش شما نسبت به پول دادن به متکدیان خیابانی ممکن است این باشد که شما این عمل را عملی باارزش بدانید و یا دیگری ممکن است این عمل را عملی بی ارزش بداند. ولی سوال این است که چه چیزی این نگرش ه را شکل می دهد و می سازد. چگونه فردی نگرش منفی نسبت به یک عمل دارد و فرد دیگری نگرش مثبت به آن عمل دارد؟ (فرمد، ۱۳۹۱)

پاسخ این است : **باور**. یعنی این باورهای ما هستند که باعث شکل گیری نگرش ما نسبت به یک موضوع می گردند و نگرش موجب بروز رفتاری خاص می گردد که در شکل زیر این توالی نشان داده شده است:

"هیچ جنبنده ای در زمین نیست، مگر اینکه روزی او بر خدا است (هود، ۶)." .

۳-۱-۷- سود و زیان و بخشش و حرمان را از سوی خدا دانستن

در بینش توکل مدارانه، این حقیقت نهفته است که انسان، سود و زیان و بخشش و حرمان را از سوی خدا بداند. در قسمتی از کلام جبرئیل (ع) در پاسخ به این پرسش رسول خدا(ص) آمده است:

" توکل، یقین داشتن به این است که سود، زیان و بخشش و حرمان به دست مردم نیست؛ بلکه همه چیز در دست خداست (توکل، ۱۳۶۵)." .

۲-۷- بعد عاطفی توکل به خدا

بعد عاطفی توکل ان است که فرد، با تکیه و اعتماد بر خدا، آرامش و اطمینان قلبی را در خودش احساس کند.

۱-۲-۷- ناامیدی از خلق

وقتی انسان در حیطه شناختی، این حقیقت را بپذیرد که مخلوق نه می تواند سودی به وی برساند و نه زبانی، از نظر عاطفی، حالتی در وی پدید می آید که از غیر خدا ناامید شود (مجلسی، ۱۳۶۵).

۲-۲-۷- امیدوار بودن به خداوند

حقیقت توکل ان است که فرد به همواره به خداوند امیدوار بوده، امید خود را از غیر خدا قطع کند و حتی هنگامی که اسباب عادی برای تأمین خواسته ها و نیازمندی هایش فراهم نباشد، باز هم نومید نشود؛ زیرا خدا از راه های غیرعادی هم می تواند نیازهای او را تأمین کند.

۳-۲-۷- رضایت از خدا و امور زندگانی

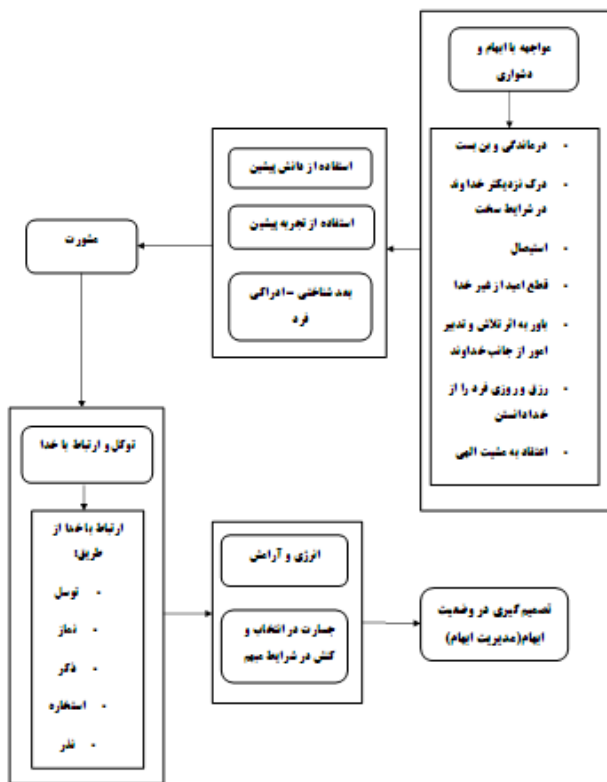
یعنی توکل، احساس رضایت از خواسته و مشیت خداوند است (ری شهری، میزان الحکمه، ۱۳۷۲).

"سلام از جانب خدا بر ایشان (پس، ۵۸)." .

۴-۲-۷- اعتماد و اطمینان قلبی به خدا

اعتماد و اطمینان قلبی به خداف چنان نقش محوری و کلیدی در بحث توکل دارد که توکل از نظر برخی مولفان به اعتماد و اطمینان قلبی به خدا تعریف شده است (شجاعی، ۱۳۸۷).

۵-۲-۷- نهراسیدن از غیر خدا

۱-۱- مدل ساده شده شکل گیری رفتار (Fishbein, M, Ajzen, 1975)

کارآفرینان بیشتر در شرایط بن بست، ابهام و دشواری رفتار متوکلاانه را بروز می دهند. از طرف دیگر با توجه به متون دینی، رفتار متوکلاانه لزوماً در شرایط عدم اطمینان و مبهم منحصر نیست. در حقیقت هرچه افراد با قرار گرفتن در بن بست ها و تجربه شرایط دشوار امید خود را از غیر خدا از دست می دهند و با شدت ابهام و عدم اطمینان بیشتری مواجه می شوند و به بروز رفتار متوکلاانه بیشتر روی می آورند. اگرچه در مواردی که افراد در محور زیرساخت های فکری و قلبی قوی باشند، به نظر می رسد رفتار متوکلاانه را حتی در شرایط اطمینان کامل نیز بروز دهند که از آن به حالتی به نام تفویض نام برده می گردد (فرمد، ۱۳۹۱).

۹- آثار توکل

ما با استناد بر آیات قرآن و روایات بر این باور هستیم که رزق و روزی در دست خداوند است و با تکیه به او و تلاش معقول می توان از حصول نتیجه اطمینان داشت. نکته دیگر سازوکار و کارکرد بروز نتایج حاصل از رفتار متوکلاانه است. در حقیقت آثار توکل از دو روش می توانند متبلور شوند.

روش نخست از طریق قوانین فیزیکی و علمی و نظام علت و معلولی است. در این حالت جورشدن اسباب به کنار رفتن فضای ابهام و عدم اطمینان می انجامد و صورت ظاهری این سازوکار به گونه ای است که از نظرگاه فرد غیر متوکل و نابرخوردار از زیرساخت های قلبی و فکری، می توان رخداد این وضعیت را به شانس یا تصادف تعبیر نمود. هر چند تکرار چنین تجربیاتی در زندگی افراد متوکل و نیز پایین بودن احتمال رخداد در برخی روایت ها و تجربیات این فرض (تصادفی بودن) را با تردید جدی مواجه می نماید. روش و مکانیسم دوم کارکرد متافیزیکی است. این مکانیسم از آن جا که خارج از دایره علم و دسترس تجربه و آزمایش است قابل توضیح و تفسیر علمی نیز نخواهد بود.

۱۰- مدل مفهومی عوامل موثر بر تحمل ابهام از منظر ارزشهای اسلامی

مدل زیر، عوامل اثرگذار بر موقعیت های پرابهام را با استناد بر آیات و روایات اسلامی به تصویر می کشد:

۱۱- نتیجه گیری

سوال اصلی این است: "وقتی با عدم اطمینان در تصمیم گیری ها یبتان، قصد و نیت برای شروع کار، تصمیم به راه اندازی کسب و کار و... روبرو می شوید، چه می کنید؟ چه فعالیت ها، هزینه ها، مشورت با متخصصان و خبرگان، الگو برداری از افراد با تجربه و کسب و کارهای مشابه و... انجام می دهید تا به موفقیت یا وضعیت دلخواه و مطلوب در مسیری که انتخاب نموده اید، دست یابید؟"

به تصویر کشیدن آنچه بین انسان و پروردگارش رخ می دهد و سخن از این ارتباط قلبی و ذهنی بسیار دشوار است. سعی گشته است با آوردن مثال این هدف را تحقق بخشید.

در واقع هر فردی در مراحل مختلف زندگی خویش با لحظاتی روبرو می شود که از نتیجه تصمیم و یا کار خویش به طور دقیق مطمئن نیست، می هراسد و در آن لحظه رفتار متوکلاانه ای از خویش بروز می دهد و به خدای خویش پناه برده و توکل به ایشان نموده و نتیجه کار خود را به خداوند متعال می سپارد. پس از آن چون معتقد است خدا بهترینها را برایش مقدر نموده است و تمام امور به دست اوست، پس از خوب یا بد شدن نتیجه کار خیلی خوشحال یا خیلی غمگین نمی شود. زیرا حکمت در آن بوده است.

در این راستا کارآفرین نیز از این موضوع مستثنی نیست. کارآفرین در مراحل مختلفی چون شناسایی و تصمیم به بهره برداری از فرصتها، نوشتن طرح کسب و کار، تامین مالی، استقرار و مدیریت کسب و کار،

۱. آقا بابایی، حسن (۱۳۸۹). تحلیل سازگاری توکل با تلاش انسانی از منظر قرآن و حدیث، فصلنامه پژوهش نامه اخلاق: ۴۷-۶۰.
۲. آقایی، زهرا (۱۳۸۹). بررسی اثربخشی آموزش مفاهیم دینی رضا و توکل به خدا به شیوه گروهی و بر کاهش اضطراب دختران دانش آموز اول دبیرستان منطقه ۹ شهرداری. دو فصلنامه تربیت اسلامی: ۷۹-۱۰۰.
۳. آل رسول، سوسن (ش ۱۴). بررسی تطبیقی مفهوم توکل در قرآن و عرفان اسلامی. فصلنامه ادیان و عرفان: ۱۷۷-۱۸۹.
۴. ری شهری، محمد (۱۳۷۲). میزان الحکمه، ج ۱۰. قم: مکتب الاعلام الاسلامی.
۵. زارعی متین، حسن (۱۳۸۲). شاخص های رفتاری توکل و تاثیر آن بر عوامل بازدارنده رفتاری تصمیم گیری مدیران، فرهنگ مدیریت: ۱۷-۲۹.
۶. ساجدی نیا، محمد حسین (۱۳۸۲). اصول و مبانی مدیریت اسلامی، تهران: انتشارات شهر آشوب.
۷. سلجوقی، خسرو (۱۳۸۸). فرهنگ کارآفرینی فرهنگی، اهمیت، ضرورت و جایگاه، کتاب ماه علوم اجتماعی: ۵۸-۷۴.
۸. شاملی، نصرالله (۱۳۸۸). تبیین میدان معنی شناسی واژه توکل در نهج البلاغه. فصلنامه علوم اسلامی.
۹. شجاعی، محمد صادق (۱۳۸۷). توکل به خدا راهی به سوی حرمت خود و سلامت روان. مرکز آموزشی و پژوهشی امام خمینی.
۱۰. صمدآقایی، جلیل (۱۳۸۴). ابهام در تحمل ابهام کارآفرینان. رشد فناوری: ۴۴-۴۹.
۱۱. طبرسی، فضل بن حسن (بی تا). ترجمه مجمع البیان فی تفسیر القرآن. ج ۹. موسسه تحقیقات و نشر معارف اهل البیت (ع).
۱۲. طوسی، خواجه نصیرالدین (۱۳۵۶). اخلاق ناصری. تهران: هسامی انتشارات خوارزمی.

تصمیمات در خصوص تغییرات بازار و اتخاذ استراتژی های بازار، روشهای استراتژیک در چرخه عمر محصول و.. همواره با موارد پرمخاطره، نامطمئن و پر ابهامی روبرو می شود که با داشتن هر اندازه دانش، تجربه، مشورت با کارشناسان و خبرگان، شبکه های اجتماعی و ... باز هم قادر نخواهد بود به طور قطع و صد در صد احتمال وقوع و نتیجه را محاسبه و مشخص نماید. آیا تنها با محاسبه احتمالات، حساب و کتاب، جمع اوری اطلاعات و... می توان بر این ابهامات فائق گردید و در کار یا کسب و کار خویش موفق بود؟ به راستی یک فرد کارآفرین در این لحظات که عموماً با مباحث مالی، تامین سرمایه، نرخ سود برگشت، فشارهای خانوادگی و... همراه است، چه باید انجام دهد؟ با توجه به مطالعات انجام شده، در این مواقع وی بایستی سه چیز را رعایت کند: اجتناب از عجله، مشورت کردن، توکل بر خدا در هنگام تصمیم گیری. در این جاست که وی با خلوص نیت کار خیر و نیک رو به پروردگار خویش کرده و با توکل به خدا، تمام امور و نتایج آنها را به خالقش سپارد. بایستی تنها به خدا امید داشته باشد. هر کس به خدا توکل کند، خدا برای وی بس است و نباید به غیر اتکا نماید. تا خدای مهربان هست چه حاجت به بنده وی؟ توکل کردن بر خدا درجاتی دارد: یکی از آنها این است که در تمام کارهایت به خدا توکل کنی و هر چه با تو کرد از او خشنود باشی و بدانی که او نسبت به تو از هیچ خیر و تفضلی کوتاهی نمی کند و بدانی که در این باره حکم، حکم اوست، در واقع خدا بهترین شریکی است که بدون هیچ گونه چشم داشتی تنها یک منبع اطمینان و قدرت برای شماست. پس با واگذاری کارهایت به خدا بر او توکل کن و در کارها به او اعتماد داشته باش، وقتی کارهای خود را به خدا می سپاری، همواره از آسایش و خیر و برکت در زندگی برخوردار می شوی و کسی که به خدا، کارهایش را واگذار می کند، کسی است که تمام همتش تنها به سوی خداست. وقتی انسان از خدا خیر بخواهد و به آنچه خدا خواسته راضی باشد، خداوند حتماً برای او خیر خواهد خواست. گاهی نیز از جایی که گمان نمی کنیدی، یاری و کمک می رسد و مهره ها هر یک در جای مناسبی قرار گرفته و تا حد بسیار زیادی ابهام را کاهش می دهد. همین توکل به خداوند مهربان، باعث می گردد که از لحاظ روحی آرامش یافته (یاد خدا، دلها را آرام می کند) و با تحمل تمام ابهامات به باقی امور می پردازد. به راستی خداوند تنها منشا نیرومند، قدرتمند و آگاه به تمامی امور است و توکل به خدا باعث آرامش در دل و جان، ذهن و فکر انسان می شود. همین باور و ایمان به اوست که باعث می شود انسان نتیجه تصمی گیری هایش را به وی واگذار نماید.

به راستی اسلام در خصوص عدم ابهام و نااطمینانی بسیار کامل توانسته است انسانها (کارآفرینان) را هدایت، کمک و یاری برساند.

18. Fishbein, M, Ajzen. (1975). **Belief, Attitude, Intention and Behavior: an introduction to theory and research.** Psychological Bulletin.
19. Furnham, A. Ribchester. T. (1995). **Tolerance of ambiguity: A review of the concept, its measurement and applications.** Current Psychology 4(3);179.
20. Hebert, R. F. (2006). **Historical perspectives on the Entrepreneur.** Now.
21. Iversen, J. (2008). **Defining and Measuring Entrepreneurship.** Now.
22. Landstrom, H. (2005). **Pioneers in Entrepreneurship and Small Business Research.** Springer.
23. Lazarus, R. S. & Folkman S. (1984). **Stress, Appraisal, and Coping.** Springer.
24. Norton, R. W. (1975). **Measurement of Ambiguity Tolerance.** Journal of Personality Assessment, 607.
25. Shane, S, & Venkataraman, S. (200). **The promise of entrepreneurship as a field of research.** Research policy, 217-226.
۱۳. عابدی جعفری، حسن. حجازی، رضا. فرمد، محمد (۱۳۹۱). ارائه الگوی مفهومی نقش آفرینی توکل در تحمل ابهام کارآفرینان مسلمان. فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی، سال ۲۰، ش ۱، ۱۴۷-۱۲۳
۱۴. علی احمدی، علیرضا. علی احمدی، حسین (۱۳۸۳). مدیریت ارزشی با تکیه بر ارزشهای اسلامی، تهران: تولید دانش
۱۵. غباری بناب، باقر (۱۳۷۷). توکل به خدا. قیسات ۱۰۴-۱۱۷.
۱۶. غزالی، محمد (۱۳۶۱). **کیمیای سعادت**، تهران: انتشارات طلوع.
۱۷. نایه، مهدی (۱۳۸۲). **نگاهی به مدیریت اسلامی**، تهران: انسیتو ایزایران